

SUN'YIY INTELLEKT RIVOJLANISHI DAVRIDA KORPORATIV BOSHQARUV MUAMMOLARI

Tairova Zarnigor Mammat qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti Umumiqtisodiy fanlar kafedrasida katta o'qituvchisi

E-mail: zarnigor.zt@gmail.com

Abstract: The development of artificial intelligence (AI) technologies is creating new opportunities and complex challenges for corporate governance systems, including ethical, legal, and operational risks. This study examines the impact of AI on corporate governance through a literature review and analytical methods. The results show that AI can change decision-making among board members, increasing bias, privacy, and regulatory concerns. The discussion proposes new approaches to ensure AI governance. The study contributes to the assessment of the role of AI in corporate governance.

Key words: artificial intelligence, corporate governance, artificial intelligence governance, algorithmic uncertainty, ethical issues, liability, data privacy

Аннотация: Развитие технологий искусственного интеллекта (ИИ) создает новые возможности и сложные проблемы для систем корпоративного управления, включая этические, правовые и операционные риски. В данном исследовании рассматривается влияние ИИ на корпоративное управление посредством обзора литературы и аналитических методов. Результаты показывают, что ИИ может изменить процесс принятия решений членами совета директоров, усиливая предвзятость, проблемы конфиденциальности и нормативные опасения. В обсуждении предлагаются новые подходы к обеспечению управления с использованием ИИ. Исследование вносит вклад в оценку роли ИИ в корпоративном управлении.

Ключевые слова: искусственный интеллект, корпоративное управление, управление с использованием искусственного интеллекта, алгоритмическая неопределенность, этические вопросы, ответственность, конфиденциальность данных

Annotatsiya: Sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarining rivojlanishi korporativ boshqaruv tizimlariga yangi imkoniyatlar va murakkab muammolarni keltirib chiqarmoqda, jumladan axloqiy, huquqiy va operatsion risklarni. Ushbu tadqiqot AI ning korporativ boshqaruvga ta'sirini adabiyot sharhi va tahliliy usullar orqali o'rganadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, AI board a'zolari o'rtasidagi qaror qabul qilishni o'zgartirib, bias, maxfiylik va regulyator muammolarni kuchaytiradi. Muhokamada AI governance ni ta'minlash uchun yangi yondashuvlar taklif etiladi. Tadqiqot AI ning

korporativ boshqaruvdagi rolini baholashga hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, korporativ boshqaruv, sun'iy intellekt boshqaruvi, algoritmik noaniqlik, axloqiy muammolar, mas'uliyat, ma'lumotlar maxfiyligi

Sun'iy intellekt rivojlanishi korporativ boshqaruvni tubdan o'zgartirmoqda. SI qaror qabul qilish jarayonlarini avtomatlashtirib, strategik rejalashtirish va risklarni baholashda yangi vositalarni taqdim etmoqda, biroq bu agentlik muammolarini kuchaytirishi mumkin – ya'ni boshqaruv kengashi va rahbariyat o'rtasidagi axborot assimetriasini oshirib, mustaqil nazoratni qiyinlashtiradi.

Korporativ boshqaruv — kompaniyalarni boshqarish, nazorat qilish va mas'uliyatni taqsimlash tizimi bo'lib, u aktsiyadorlar, rahbariyat va boshqa manfaatdor tomonlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi. Ushbu tushuncha korporatsiyalarning rivojlanishi bilan bog'liq bo'lib, iqtisodiy o'sish, axloqiy masalalar va texnologik o'zgarishlarga moslashgan holda evolyutsiya qilgan.

Korporativ boshqaruvning tushunchasining ildizlari XVI-XVII asrlarga borib taqaladi, bu davrlarda birinchi Gollandiyaning Sharqiy Hindiston kompaniyasi va Buyuk Britaniyaning Hudson's Bay Company (1670 yil) kabi aksiyaviy kompaniyalar paydo bo'lgan. Ushbu tashkilotlar tomonidan aktsiyadorlar huquqlarini va rahbariyat mas'uliyatini muhokama qilishga sabab bo'lgan. Bu davrda korporatsiyalar monarxlar tomonidan berilgan maxsus ruxsatnomalar asosida faoliyat yuritgan, ammo boshqaruv tizimi hali shakllanmagan bo'lgan.

"Korporativ boshqaruv" atamasi esa 1970-yillarda AQShda paydo bo'lgan. Adolf Berle va Gardiner Minsning 1932-yildagi "Zamonaviy korporatsiya va xususiy mulk" ilmiy asari bu tushunchaning asosini qo'ygan, asarda, asosan, rahbariyat tomonidan aksiya egalariga nisbatan ularning huquqlari buzishi masalasi ko'rib chiqilgan. Keyinchalik, 1929-yildagi Wall Street inqirozi va Ikkinchi Jahon urushi kabi hodisalar asosida yuzaga kelgan iqtisodiy tiklanish harakatlari korxonalarda korporativ boshqaruv muammolarini bartaraf etish kerakligini taqozo etgan.

Korporativ boshqaruvning evolyutsiyasi bir necha bosqichdan iborat bo'lib, u iqtisodiy, huquqiy va texnologik o'zgarishlarga moslashgan. Quyidagi jadvalda asosiy bosqichlar jamlangan:

Bosqich	Vaqt	Asosiy O'zgarishlar va Misollar
Dastlabki bosqich	XIX asr boshlari	Korporatsiyalar oilaviy biznesdan aksiyaviy shaklga o'tdi. Cheklangan mas'uliyatli jamiyat qonuni joriy etildi, bu aktsiyadorlarni shaxsiy mol- mulkini himoya qildi. AQShda J.P. Morgan va Rokefeller kabi "kapitanlar" rahbarlik qilgan.
Rahbariyat kapitalizmi	1930-1970-yillar	Rahbariyat va aktsiyadorlar o'rtasida ajralish sodir bo'ldi. Berle va Meansning nazariyasi asosida agentlik muammosi o'rganildi. 1970-yillarda AQShda "Qimmatli qog'ozlar va birjalar bo'yicha komissiya" islohotlari boshlandi.

Aktsiyadorlar faolligi	1980-1990-yillar	Korxonalarda boshqa korxonalarga nisbatan yutib yuborishlar ko'paydi, aktsiyadorlar huquqlarini kuchaytirdi. 1992-yilda Buyuk Britaniyada birinchi korporativ boshqaruv kodeksi nashr etildi.
Regulyatsiya va ishonchli kapitalizm	2000-yillar boshlari	2001-2002 yillardagi AQShda ichki bozordagi kelishmovchiliklar natijasida Sarbanes-Oksley qonuni qabul qilindi, bu ichki nazoratni kuchaytirdi. Institutsional investorlar, pensiya fondlarining roli oshdi.
Hozirgi bosqich	2010- yillar– hozir	Atrof-muhit, ijtimoiy, boshqaruv tamoyillari va raqamli transformatsiya integratsiyasi. SI, blockcheyn va boshqa texnologiyalar boshqaruvni o'zgartirmoqda.

Ushbu bosqichlar korporativ boshqaruvni shaxsiy rahbarlikdan professional va mas'uliyatli tizimga aylantirdi.

SI texnologiyalarining jadal rivojlanishi korporativ boshqaruvida bir qator yangi imkoniyatlar (avtomatlashtirish, qaror qabul qilishni yaxshilash) va muammolarni (noaniqlik, axloqiy risklar, ma'lumotlar maxfiyligi) keltirib chiqarmoqda.

Korporativ boshqaruv tarixiy evolyutsiyasi orqali aktsiyadorlar huquqlaridan tortib, barqarorlik va texnologik integratsiyaga o'tdi. SI davrida u yanada murakkab va mas'uliyatli bo'lib qolmoqda, chunki texnologiya innovatsiyani rag'batlantirsa- da, yangi risklarni keltirib chiqaradi. Shu o'rinda, SI korporativ boshqaruvda samaradorlikni oshirishi bilan birga, axloqiy va huquqiy muammolarni keltirib chiqaradi, masalan, algoritmlardagi noaniqliklar va ma'lumotlar maxfiyligining buzilishi bunga misol bo'la oladi.

Shundan kelib chiqqan holda ushbu maqola doirasida tadqiqot etiladigan masalaning maqsadi sifatida SI rivojlanishi davrida korporativ boshqaruv muammolarini aniqlash va ularni hal qilish yo'llarini taklif etish tanlandi.

Korporativ boshqaruvda sun'iy intellektdan foydalanish istiqbollarini tushunishdagi alohida qiyinchilik atamaning noaniqligidan kelib chiqadi. Sun'iy intellekt inson intellektini almashtirishi va "robot qo'zg'oloni"ga olib kelishi mumkinligi haqidagi keng tarqalgan e'tiqodni chetga surib qo'ysak, ilmiy adabiyotlarda ikkita paradigmani aniqlash mumkin. Birinchi paradigma - bu sun'iy intellektni "har qanday muammoni hal qilish uchun algoritmlarni topishga qodir meta-algoritmlar" to'plami sifatida tushunishga asoslangan.

Ikkinchi paradigma SIni tashkilot ichidagi muhim strategik qarorlarni qabul qilish va amalga oshirish bilan bog'liq jihatlarida inson xatti-harakatlarini optimallashtirish vositasi sifatida ko'rib chiqadi, ayniqsa. Masalan, amerikalik tadqiqotchilar S. Rassel va P. Norvig inson tafakkurining xulq-atvor namoyon bo'lishlarining umumiylikini "tafakkurning tashqi talqini" deb hisoblashadi, bu aqliy

harakatlar va tashkiliy xatti-harakatlar o'rtasidagi yuqori darajadagi o'zaro bog'liqlikni anglatadi [Russell, Norvig 2021, 17]. Ushbu paradigma doirasida SI tashkilot ichidagi odamlarning xatti-harakatlarini ratsional agentlar sifatida tavsiflovchi va belgilovchi mantiqiy mashina sifatida tushuniladi.

Biroq, barcha muammolarni oqilona ta'riflab bo'lmaydi. Ratsional fikrlash ko'pincha his-tuyg'ular, istaklar, o'z manfaatlari, ko'plab (ko'pincha yashirin) xavflar va boshqalar bilan aralashadi. Boshqacha qilib aytganda, muammolar "yumshoq": ularning chegaralari xira, aniqlanmagan va ularning yechimlari aniq emas. Bu strategiyani ishlab chiqishdan tortib, rahbarlarning maoshigacha bo'lgan muhim tashkiliy masalalar uchun odatiy holdir. Ammo bu SI uchun vaziyatni umidsiz qilmaydi: bunday "yumshoq" muammolar uchun SI vazifalarini kompaniyaning kundalik faoliyatida inson xatti-harakatlarining turli (yoki deyarli barcha) jihatlarini hisobga oladigan katta ma'lumotlar bazalaridan foydalangan holda meta-algoritmalar yaratish orqali hal qilish mumkin.

Sun'iy intellektning tashkiliy tadqiqotlar uchun mohiyati va ahamiyati haqidagi turli xil tushunchalarga qaramay, ushbu fanning jadal rivojlanishi va u taqdim etadigan yangi imkoniyatlar muqarrar ravishda 21-asrda boshqaruv nazariyasi va amaliyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ushbu ta'sirning turli jihatlarini boshqaruv va biznes nazariyasi bo'yicha zamonaviy ilmiy adabiyotlarda keng muhokama qilinadi. Xususan, T. Taulli tashkiliy boshqaruvda ishlab chiqarish jarayonlarini robotlashtirishda neyron tarmoq algoritmlari va sun'iy intellektni mashina o'rganish, rejalashtirish va boshqarishga qo'llash istiqbollari o'rganadi [Taulli 2021]. A. Postolit dasturiy ta'minotga neyron tarmoqlari elementlarini kiritish va murakkab loyihalarni muvofiqlashtirishni osonlashtiradigan ko'p qatlamli neyron tarmoqlarini qurish imkoniyati haqida savollar tug'diradi [Postolit 2021]. Shu bilan birga, M. Broussard, printsiplial jihatdan, tashkiliy boshqaruvda sun'iy intellektdan foydalanishda hech qanday cheklovlar yo'qligiga amin bo'lgan ba'zi mualliflar tomonidan bildirilgan haddan tashqari optimizmdan ogohlantiradi [Broussard 2021]. Korporativ boshqaruvda sun'iy intellektdan foydalanishning aniqroq masalalari ham ko'rib chiqiladi. Masalan, N. Sonie va boshqalar. bozorga innovatsion mahsulotlarni targ'ib qilish uchun sun'iy intellektdan foydalanish usullarini taklif qilish [Sonie va boshqalar, 2020], va I. Enholm va boshqalar qiymatga asoslangan boshqaruvda (MBV) sun'iy intellektdan foydalanish istiqbollari tahlil qilish [Enholm va boshqalar, 2021].

Boshqa tomondan, 21-asrning boshidan beri Apple, Facebook, Amazon, Google, Microsoft va boshqa yirik transmilliy korporatsiyalar ko'plab biznes muammolarini hal qilish uchun sun'iy intellektdan foydalanish salohiyatiga katta qiziqish bildirishdi. Ular sun'iy intellekt tadqiqotlariga katta mablag' sarflamoqdalar va allaqachon o'zlarining amaliy ishlarida ushbu sohadagi turli ishlanmalardan foydalanmoqdalar. Sun'iy intellekt platformalarining narxini pasaytirish va ularning

mavjudligini oshirishning hozirgi tendentsiyasi ulardan nafaqat yirik korporatsiyalar, balki ixtisoslashgan kompaniyalar va hatto startaplar tomonidan ham foydalanish imkonini berdi [Gusev, Dobridnyuk 2017].

Yuqorida tavsiflangan birinchi paradigma doirasida AI nafaqat inson tafakkurini taqlid qiluvchi texnologiyalarni, balki o'z-o'zini o'rganishga qodir texnologiyalarni ham o'z ichiga oladi, ya'ni sun'iy intellekt tizimining yangi, ilgari o'rganilmagan muammolarni hal qilish imkonini beruvchi meta-algoritmarni yaratish qobiliyati. Tashkiliy boshqaruvda bunday muammolar ko'pincha murakkab qarorlar qabul qilish jarayonlarini o'z ichiga oladi va "murakkab" qarorlar deganda biz kompaniyaning rivojlanish istiqbollari, belgilangan missiyasiga erishish qobiliyatiga va ko'pincha uning mavjudligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan qarorlarni nazarda tutamiz.

Bularga, masalan, rivojlanish strategiyasini tanlash, keng ko'lamli qayta tashkil etish, o'zgarishlar yoki inqirozga qarshi maxsus choralar bilan bog'liq qarorlar kirishi mumkin. Bunday muammolarga yechimlar turli manbalardan kelib chiqishi mumkin. Ba'zi hollarda, yaxshi asos rahbarning shaxsiy tajribasi, jamoaviy qarorlar qabul qilishni tashkil qilish qobiliyati, bo'ysunuvchilarning "jamoaviy donoligi"dan foydalanish va shunga o'xshash qiyinchiliklarga duch kelgan va tajribasini o'z muammolarini hal qilish uchun moslashtirish mumkin bo'lgan hamkasblar bilan muloqotdir.

Qaror qabul qilish jarayonini oqilona qayta qurishning iloji yo'qligi nuqtai nazaridan alohida holat - bu "tushuncha", "yuqoridan kelgan ovoz" yoki to'g'ri qarorni anglash holatlari, masalan, D. Mendelev tushida elementlarning davriy jadvalini ko'rganida. Umuman olganda, bunday qaror qabul qilish jarayonlarini metodologik betartiblik sifatida tavsiflash mumkin, bu ko'pincha keyinchalik muvaffaqiyatga olib boradigan harakatlar ketma-ketligining bosqichlari va o'zaro bog'liqligi aniq belgilangan oqilona jarayon sifatida talqin qilinadi. Qaror qabul qilish vaziyatlarini bunday oqilona qayta qurishning ko'plab misollarini taniqli biznes rahbarlarining xotiralari va tarjimai hollarida topish mumkin - Genri Ford va Lui Iakokadan Apple asoschisi Stiv Jobs gacha [Prashkevich, Soloviev 2019].

Amerikalik tadqiqotchi M. Jarrahi odamlar va sun'iy intellektning bir-birini to'ldirish g'oyasini rivojlantiradi, ularning har biri odatda noaniqlik, murakkablik va noaniqlik bilan tavsiflanadigan tashkiliy qarorlarni qabul qilish jarayonlariga qanday hissa qo'shishi mumkinligini o'rganadi. Uning ta'kidlashicha, "katta hisoblash kuchi va analitik tushuncha bilan sun'iy intellekt murakkab muammolarni hal qilishda inson imkoniyatlarini oshirishi mumkin, shu bilan birga odamlar noaniqlik va noaniqlik bilan kurashishda yanada yaxlit, intuitiv yondashuvni taklif qila oladilar" [Jarrahi 2018, 577].

Sun'iy intellekt texnologiyalari strategik qarorlar qabul qilish uchun zarur bo'lgan hajm va keng ma'lumotni taqdim etishi mumkin, bu esa ushbu muhim korporativ funktsiyani qo'llab-quvvatlash

uchun malakali xodimlarga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi. Natijada, F. Provost va T. Fawcett ta'kidlaganidek, kamroq inson va vaqt resurslari talab qilinadi va kichikroq qaror qabul qilish guruhlari sun'iy intellekt tomonidan taqdim etilgan yangi imkoniyatlar tufayli qaror qabul qilish samaradorligi va tezligini oshiradi [Provost, Fawcett 2021, 55].

Korporativ boshqaruvda sun'iy intellekt texnologiyalaridan muvaffaqiyatli foydalanishga qaramay, bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Avvalo, ulardan foydalanishni tartibga soluvchi qonunchilikning yo'qligini ta'kidlash kerak. Bu, xususan, ma'lumotlarni himoya qilish, intellektual mulk, xavfsizlik, javobgarlik va axloqni huquqiy tartibga solish masalalariga taalluqlidir. [Vorobyeva, Salakhutdinov 2020; Goralskiy, Tan 2020].

Boshqa har qanday texnologiya singari, sun'iy intellekt ham xavflarni o'z ichiga oladi. Bularga undan foydalanish xavfsizligi (jismoniy, moliyaviy va obro'ga oid) bilan bog'liq xavflar, qarorlar uchun javobgarlikni o'tkazish, kompaniyaning hisobdorlik tizimini qayta tashkil etish bilan bog'liq xavflar, dasturiy ta'minot maxfiyligini yo'qotish va uni qasddan buzish xavfi va boshqa bir qator xavflar kiradi. Sun'iy intellekt texnologiyalaridan xavfsiz foydalanish ularni amalga oshirish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlardan himoya qilishni anglatadi. Xavfsizlikni ta'minlash uchun sun'iy intellekt texnologiyalari tekshirish protseduralaridan o'tishi va shunga mos ravishda sozlanishi kerak.

Bugungi kunda sun'iy intellekt texnologiyalari alohida qiziqish uyg'otadi va eng istiqbolli deb tan olingan. Ular yangi imkoniyatlar va yangi tahdidlarni ochib beradi, ularni amalga oshirish va qo'llash jarayonida hisobga olinishi kerak. Sun'iy intellekt texnologiyalari korporativ boshqaruv kabi turli sohalarida rivojlanmoqda va qo'llanilishini topmoqda. Korporativ boshqaruvda sun'iy intellektni qo'llashning bir sohasi boshqaruv qarorlarini qabul qilishdir.

Korporativ boshqaruv amaliyotida sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish va qo'llash istiqbollari tavsiflash va baholash hamda ularning ijobiy ta'sirini aniqlash uchun asosiy e'tibor boshqaruv qarorlarini qabul qilish samaradorligini, ayniqsa korporativ direktorlar kengashlari tomonidan qabul qilinadigan strategik qarorlarni oshirish uchun sun'iy intellektning salohiyatini aniqlashga qaratildi.

Ushbu ta'sirlarning eng muhimlari quyidagilarni o'z ichiga oladi: muqobil qaror variantlarini ishlab chiqish uchun mavjud bo'lgan ma'lumotlar hajmining bir necha baravar ko'payishi va resurs xarajatlarining sezilarli darajada kamayishi; katta ma'lumotlar to'plamlarini tezkor tahlil qilish; qarorlar oqibatlari uchun ishonchli stsenariylarni ishlab chiqish; qarorlar sifatini yaxshilash (ularning xolisligi, kompaniyaning maqsadlari va qadriyatlariga zid bo'lgan fursatchi fikrlarni aks ettirish ehtimolini keskin kamaytirish); va boshqa bir qator omillar. Bunday ijobiy natijalarga erishish salohiyatini, shuningdek, sun'iy intellektning cheklovlarini tushunish ushbu texnologiyalarni qo'llashni yanada samarali va mazmunli qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- [1] Зуб А.Т., Петрова К.С. Искусственный интеллект в корпоративном управлении: возможности и границы применения. DOI: 10.24412/2070-1381- 2022-94-173-187
- [2] Бруссард М. Искусственный интеллект. Пределы возможного. М.: Альпина нон-фикшн, 2021.
- [3] Воробьева И.В., Салахутдинов В.Д. Проблемы правового регулирования искусственного интеллекта // Наука и образование: будущее и цели устойчивого развития. Материалы XVI международной научной конференции, в 4 частях. М.: изд. ЧОУВО «МУ им. С.Ю. Витте». 2020. Ч. 4.
- [4] С. 65–75.
- [5] Enholm I., Papagiannidis E., Mikalef P., Krogstie J. Artificial Intelligence and Business Value: A Literature Review // Information Systems Frontiers. 2021. DOI: 10.1007/s10796-021-10186-w
- [6] Fiori S. Forms of Bounded Rationality: The Reception and Redefinition of Herbert A. Simon's Perspective // Review of Political Economy. 2011. Vol. 23. Is. 4. P. 587–612. DOI: 10.1080/09538259.2011.611624
- [7] Goralski M.A., Tan T.K. Artificial Intelligence and Sustainable Development // The International Journal of Management Education. 2020. Vol. 18. Is. 1. DOI: 10.1016/j.ijme.2019.100330
- [8] Hilb M. Toward Artificial Governance? The Role of Artificial Intelligence in Shaping the Future of Corporate Governance // Journal of Management and Governance. 2020. Vol. 24. P. 851–870. DOI: 10.1007/s10997-020-09519-9
- [9] Jarrahi M.H. Artificial Intelligence and the Future of Work: Human-AI Symbiosis in Organizational Decision Making // Business Horizons. 2018. Vol. 61. Is. 4. P. 577–586. DOI: 10.1016/j.bushor.2018.03.007